

Magdalena Raftowicz-Filipkiewicz

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

WPLYW RYBACTWA ŚRÓDLĄDOWEGO NA ROZWÓJ OBSZARÓW PRZYRODNICZO CENNYCH W DOLINIE BARYCZY

THE IMPACT OF INLAND FISHERIES ON DEVELOPMENT OF VALUABLE NATURAL AREAS IN BARYCZ VALLEY

Słowa kluczowe: rybnactwo śródlądowe, obszary przyrodniczo-cenne, Dolina Baryczy

Key words: inland fisheries, valuable natural areas, Barycz Valley

Abstrakt. Poruszono problematykę rybnactwa śródlądowego w kontekście jego wpływu na obszary przyrodniczo cenne na przykładzie Doliny Baryczy. Postawiono hipotezę, iż działalność rybnacka w Dolinie Baryczy korzystnie oddziałuje zarówno na sferę gospodarczą, społeczną jak i ekologiczną, gdyż nowoczesna gospodarka rybnacka nie jest tylko biorcą naturalnych zasobów, ale stara się chronić i wspomagać ekosystemy w celu osiągnięcia dodatkowych korzyści. Jednak zbyt ni nacisk na ochronę środowiska może paradoksalnie przyczynić się do jej degradacji.

Wstęp

Rybnactwo śródlądowe jest gałęzią gospodarki, która w naturalny sposób wydaje się być powiązana z paradygmatami zrównoważonego rozwoju. Wynika to chociażby z przyjętej ustawy „Prawo wodne” z 2001 r., która zakłada, że racjonalna gospodarka rybnacka polega na wykorzystywaniu produkcyjnych możliwości wód, zgodnie z operatem rybnackim, w sposób nienaruszający interesów uprawnionych do rybnactwa w tym samym dorzeczu, z zachowaniem zasobów ryb w równowadze biologicznej i na poziomie umożliwiającym gospodarce korzystanie z nich przyszłym uprawnionym do rybnactwa. Regulacje te wpisują się w unijną wizję ochrony środowiska, której celem jest dążenie do „przywrócenia dobrego stanu ekologicznego wód powierzchniowych do 2015 r.” [Dyrektywa nr 60 WE z 2000 r.]. W tym celu stworzono Europejską Sieć Ekologiczną „Natura 2000”, która ustala obszary specjalnej ochrony siedlisk oraz korytarzy migracyjnych ptaków. Dużą część z tych obszarów obejmuje także kompleksy stawów, w których prowadzona jest komercyjna hodowla ryb.

Jednak złożoność rybnactwa i jego systemowy charakter wymaga wyjaśnienia, czy rzeczywiście rybnactwo prowadzone jest w sposób zrównoważony oraz jakie są relacje między rybnactwem a jego otoczeniem, zwłaszcza gdy rozwija się ono na obszarach przyrodniczo cennych.

Celem pracy była próba wykazania, że działalność rybnacka w Dolinie Baryczy korzystnie oddziałuje zarówno na sferę gospodarczą, społeczną, jak i ekologiczną, jednak zbyt ni dbałość o ochronę środowiska może paradoksalnie przyczynić się do jej degradacji.

Materiał i metodyka badań

Badaniami został objęty obszar Doliny Baryczy, znajdujący się na pograniczu województwa dolnośląskiego i wielkopolskiego, w skład którego wchodzi osiem gmin (Cieszków, Krośnice, Milicz, Odolanów, Przygodzice, Sośnie, Twardogóra i Żmigród). Teren ten obejmuje blisko 1/5 całkowitej powierzchni użytkowej stawów hodowlanych w Polsce [Wykaz obrębów...2011], zaś powierzchnia gruntów pod wodami Doliny Baryczy wynosi aż 11%, przy średniej dla kraju 2,7% [Partnerstwo dla Doliny...2013], co klasyfikuje ten rejon jako idealny do rozwoju rybnactwa śródlądowego, wędkarstwa i agroturystyki. Charakterystycznym dla Doliny Baryczy jest także fakt, że na jej obszarze znajduje się największy ośrodek hodowli karpia w Europie (Stawy Milickie).

Dolina Baryczy kwalifikuje się do obszarów przyrodniczo cennych, z uwagi na wpisanie jej na listę Konwencji Ramsarskiej o obszarach wodno-błotnych o znaczeniu międzynarodowym, zwłaszcza jako siedlisko ptactwa wodnego, ze względu na występowanie licznych stawów, mokradeł, łąk i lasów, co wpływa na rozwój różnorodności biologicznej. W Dolinie Baryczy są wyodrębnione także trzy obszary objęte programem „Natura 2000”, jako tereny specjalnej ochrony ptaków: Ostoja nad Baryczą (82026,4 ha), Dolina Baryczy (55516,8 ha) oraz Dolina Dolnej Baryczy (3165,8 ha) [Obszary „Natura 2000” 2013]. Mieści się tam również największy w Polsce ornitologiczny rezerwat „Stawy Milickie” oraz największy w Polsce Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy”. Tereny te, jako jedne z czterech w Polsce zostały również zakwalifikowane do obszarów przyrodniczo wrażliwych, co umożliwia wdrażanie unijnych programów rolnośrodowiskowych.

W artykule dokonano analizy piśmiennictwa krajowego i zagranicznego z zakresu rybactwa śródlądowego w kontekście zrównoważonego rozwoju. Wykorzystano także dane empiryczne dostępne w dokumentach rządowych, urzędów marszałkowskich województw dolnośląskiego i wielkopolskiego, w Instytucie Rybactwa Śródlądowego oraz instytucjach zajmujących się ochroną przyrody. Posłużono się także informacjami uzyskanymi w trakcie wywiadów przeprowadzonych z ponad połową właścicieli stawów rybackich działających w Stowarzyszeniu „Partnerstwo dla Doliny Baryczy” oraz własnych obserwacji w terenie.

Wyniki badań

Zgodnie z definicją Radeckiego [1987], obszary przyrodniczo cenne to takie, które staramy się zachować w stanie niezmienionym lub mało zmienionym dla przyszłych pokoleń. Jednocześnie należy sobie zdawać sprawę z faktu, że obszary przyrodniczo cenne są zamieszkiwane przez lokalną społeczność, która dąży do podniesienia poziomu i jakości życia, co jest powiązane z dążeniem do rozwoju przedsiębiorczości na tych terenach.

Na podstawie dokonanej analizy literaturowej można stwierdzić, że wpływ rybactwa na jego otoczenie (tj. społeczeństwo, ekosystemy wodne) może wywoływać zarówno pozytywne, jak i negatywne efekty. Długa jest lista korzyści jakie czerpią lokalni mieszkańcy z prowadzonej działalności rybackiej. Oprócz tradycyjnych wartości, takich jak dostarczanie żywności oraz gwarancja zatrudnienia, można wskazać także na rozwój wędkarstwa i rekreacji (np. agroturystyki), co łączy się z możliwością wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich.

Z badań wynika, iż zachodzi wyraźny związek między poziomem rozwoju gospodarczego danych obszarów a głównymi celami rybactwa śródlądowego. Im wyższy jest stopień rozwoju (świadomości ekologicznej), tym w większym stopniu kładzie się nacisk na zachowanie przyrody, obniżając znaczenie pośredniego celu, jakim jest wędkarstwo i rekreacja bądź też minimalizując podstawowy cel, tj. pozyskiwanie żywności przez odłów ryb [Arlinghaus i in. 2002]. Oznacza to, że jeśli rybactwo jest prowadzone w sposób zrównoważony, pozytywnie wpływa także na walory przyrodnicze tych obszarów.

W odniesieniu do ekosystemów wodnych pozytywnym aspektem rozwoju rybactwa śródlądowego jest inicjowanie przedsięwzięć w zakresie ochrony ryb i środowiska wodnego, kształtowanie w społeczeństwie postaw odpowiedzialności za stan środowiska, monitoring wód i zarybienia, jako przeciwdziałanie niekorzystnym zmianom w środowisku wodnym – zanieczyszczeniom wód [Turkowski 2006]. Korzystny wpływ gospodarki rybackiej na środowisko przejawia się także w przywracaniu rodzimych gatunków ryb w ich zasięgu występowania oraz tworzeniu zbiorników wodnych pełniących funkcje retencyjne [Strategia Rozwoju... 2007]. Jednak ochrona bioróżnorodności w niektórych przypadkach staje się przyczyną konfliktów pomiędzy rybactwem a potrzebą ochrony niektórych siedlisk (sieć obszarów ochronnych „Natura 2000”), w których gospodarka rybacka może stanowić istotne zagrożenie dla rodzimej fauny i flory oraz siedlisk przyrodniczych. Dzieje się tak, gdy prowadzi się niewłaściwą eksploatację rybacką oraz zarybienie i introdukcję ryb.

Mimo że metody hodowli ryb ulegały istotnym przeobrażeniom (co wiąże się chociażby ze znacznym stopniem jej zmechanizowaniem), jednak produkcja rybacka w Dolinie Baryczy wciąż zachowała swój tradycyjny charakter. Jej specyfika w dalszym ciągu polega na niskim stopniu intensyfikacji produkcji (do 1500 kg/ha), dużym udziale w diecie pokarmu naturalnego rozwijającego się w stawie (połowa przyrostu ryb pochodzi z planktonu), czy też stosowaniem w karmieniu ryb głównie nieprzetworzonych, naturalnych zbóż, co znacznie podnosi ich walory smakowe. Poza tym, wszystkie gospodarstwa rolno-rybackie zajmujące się hodowlą karpia w Dolinie Baryczy stosują tzw. system przesadkowy, opracowany w 1868 r. przez T. Dubischa, który umożliwia hodowlę ryb o wysokiej jakości i pożądaných cechach gatunkowych.

Taka zbliżona do naturalnej forma hodowli ryb zyskuje uznanie po stronie nabywców, którzy gotowi są zapłacić wyższą cenę za zdrowe i świeże ryby. Kupujący są zainteresowani problemami ekologii i zrównoważonego rozwoju, stąd może to tłumaczyć wzmożone zainteresowanie karpem milickim z Doliny Baryczy, wpisanym na listę produktów tradycyjnych.

Specyfika Doliny Baryczy, która jest naturalnie powiązana z gospodarką stawową, kształtuje także obecny charakter społeczno-ekonomiczny tego obszaru. Jego cechą charakterystyczną jest wysoki odsetek ludności wiejskiej (zatrudnionej głównie w rybacktwie) oraz niski poziom przemysłownictwa. Jednak w ostatnich latach zaobserwować można rozwój aktywizacji lokalnej grupy rybackiej „Partnerstwo dla Doliny Baryczy”, która skupia w swoich szeregach przedstawicieli z sektora publicznego, gospodarczego (w tym rolników i rybaków) oraz społecznego (podmioty zamieszkałe lub prowadzące swoją działalność na tym obszarze). Grupa ta ma na celu działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich i rybackich Doliny Baryczy z wykorzystaniem walorów przyrodniczo-kulturowych, szczególnie obszaru „Natura 2000”. Działalność ta wpłynęła w dużym stopniu na podniesienie świadomości ekologicznej lokalnych mieszkańców oraz zaowocowała wieloma inicjatywami na rzecz propagowania koncepcji zrównoważonego rozwoju w regionie. Wymiernym efektem podjętych działań było opracowanie Lokalnej Strategii Rozwoju Obszaru Rybackiego Doliny Baryczy na lata 2010-2015, która odnosi się do trzech aspektów: środowiskowego, gospodarczo-usługowego i turystycznego (tab. 1).

W aspekcie ekologicznym można uznać, iż to właśnie rozwój rybackstwa śródlądowego w Dolinie Baryczy wpłynął korzystnie na rozwój przyrodniczy tych obszarów. Działalność zakonu cystersów, którzy zbudowali Stawy Milickie już w XIII w., zmieniła radykalnie krajobraz Doliny, a tym samym stworzyła największy w Europie kompleks łęgowy ptaków, który po dzień dzisiejszy przyczynia się do rozwoju bioróżnorodności środowiska. Można pokusić się o stwierdzenie, że gdyby całkowicie zawiesić działalność rybacką na tym obszarze, byłoby to ze szkodą dla całego ekosystemu wodnego oraz flory i fauny. Już teraz zbyt intensywne dążenie ekologów do ochrony środowiska sprawia, że została zachwiana „równowaga” zrównoważonego rozwoju, co potwierdzają właściciele gospodarstw rybackich z Doliny Baryczy. Nadmierna liczba chronionych prawem rybożerców przyczynia się do przetrzebienia hodowli, a tym samym zarastania stawów. Brak ryb w stawie, które w czasie żerowania naturalnie mącą wodę, skutkuje pojawianiem się roślinności, która zabiera rydom tlen, co zwiększa tym samym prawdopodobieństwo pojawienia się chorób.

Rozwiązaniem problemu ochrony środowiska w Dolinie Baryczy mogą być odszkodowania finansowe. Jednak straty powstałe w wyniku objęcia ochroną gatunków zwierząt, takich jak kormoran, czapla siwa i wydra występujących w obszarze „Natura 2000”, nie podlegają obecnie automatycznym rekompensatom. Oznacza to, iż doskonale funkcjonujący przez wieki system gospodarczo-przyrodniczy jest obecnie poważnie zagrożony z powodu zmiany prawa, czego skutków ustawodawcy nie przewidzieli. Można uznać, że rybacy z Doliny Baryczy ponoszą zarówno koszty związane z hodowlą ryb, jak i koszty ochrony przyrody.

Tabela 1. Lokalna Strategia Rozwoju Obszaru Rybackiego Doliny Baryczy na lata 2010-2015
Table 1. Local Development Strategy of Fisheries Area in Barycz Valley for 2010-2015

<p>SFERA ŚRODOWISKOWA/ENVIRONMENTAL SPHERE</p> <p>Cel ogólny/<i>General goal</i>: Zachowanie systemowej równowagi pomiędzy wymogami ochrony przyrody a efektywną ekonomicznie gospodarką stawową w ramach rekonwersji obszaru Doliny Baryczy/<i>Maintaining a balance between requirements of the nature protection system and cost-effective fishing industry in process of reconversion in Barycz Valley area</i></p> <p>Cele szczegółowe/<i>Detailed goals</i>: Uporządkowanie gospodarki wodnej na obszarze/<i>Arrangement of water management in this area</i> Zachowanie różnorodności biologicznej obszaru i szczególnych form ochrony przyrody, w tym obszaru Natura 2000/<i>Maintenance of the biodiversity and specific forms of nature, including the Natura 2000 area</i> Stworzenie powiązań ekonomicznych pomiędzy ochroną przyrody a gospodarką rybacką/<i>Creation connections between nature conservancy and fishery management</i> Podniesienie poziomu świadomości ekologicznej mieszkańców obszaru i turystów/<i>Increasing the level of the environmental awareness for residents and tourists in this area</i></p>
<p>SFERA GOSPODARCZO-USŁUGOWA/ECONOMIC – SERVICE SPHERE</p> <p>2. Cel ogólny/<i>General goal</i>: Dywersyfikacja gospodarki w oparciu o lokalne zasoby oraz podniesienie wartości dodanej produktów rybactwa i akwakultury/<i>Diversification of fishery management based on local resources and improvement added values of fishery and aquaculture products</i></p> <p>Cele szczegółowe/<i>Detailed goals</i>: Modernizacja i rozwój gospodarki rybackiej/<i>Modernization and development of fishery management</i> Podnoszenie wartości i promocja produktów rybactwa/<i>Increasing values and promotion of fisheries products</i> Rozwój działalności usługowej i tworzenie nowych miejsc pracy w sektorze i poza sektorem rybactwa/<i>Development of service activities and creation new jobs in and outside the fishery sector</i></p>
<p>SFERA TURYSTYCZNA/TOURIST SPHERE</p> <p>3. Cel ogólny/<i>General goal</i>: Poprawa jakości życia społeczności rybackich przez podnoszenie atrakcyjności i konkurencyjności turystycznej obszaru Doliny Baryczy/<i>Improving the quality of life of fishing communities by increasing tourist attractiveness and competitiveness in the area Barycz Valley</i></p> <p>Cele szczegółowe/<i>Detailed goals</i>: Stworzenie oferty turystycznej bazującej na tradycjach rybackich obszaru/<i>Creation the tourist offer based on fishing traditions in this area</i> Poprawa stanu i budowa infrastruktury publicznej, społeczno-kulturalnej, turystycznej, sportowej i rekreacyjnej w regionie/<i>Improvement of public, socio-cultural, tourism, sport and recreation infrastructure in this region</i> Promocja obszaru, jego walorów, oferty i tradycji rybackich/<i>Promotion of values, offers and fishing traditions in this area</i></p>

Źródło/*Source*: Lokalna Strategia Rozwoju Obszaru Rybackiego Doliny Baryczy na lata 2010-2015

Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że rybactwo śródlądowe jest systemem otwartym, w którym rybactwo i jego otoczenie wchodzi we wzajemne relacje. Z jednej strony realizacja zasad ochrony przyrody ogranicza swobodę gospodarowania, nieokreślając jednoznacznie wymiernych korzyści, jakie płyną z tego tytułu. Z drugiej zaś, uwzględnienie kontekstu społeczno-ekonomicznego obszaru przyrodniczo cennego może przyczyniać się do jego rozwoju na trzech płaszczyznach: gospodarczej, społecznej i ekologicznej, w których człowiek i środowisko tworzą względną symbiozę. W takim ujęciu, celem rybactwa śródlądowego, zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju, nie jest dążenie do maksymalizacji populacji ryb, lecz osiągnięcie właściwych relacji między naturą, ekonomią i prawem. Można uznać, że współczesna gospodarka rybacka nie jest tylko biorcą naturalnych zasobów, ale stara się chronić i wspierać ekosystemy w celu rozwoju turystyki i rekreacji, a w dalszej konsekwencji chronić przyrodę związaną z zachowaniem zasobów rybnych.

Przykład Doliny Baryczy ukazał, że istnieje pozytywny wpływ rybactwa śródlądowego na obszary przyrodniczo cenne, zarówno w odniesieniu do aspektów ekonomiczno-społecznych, jak i ekologicznych. Jednak należy pamiętać, aby zachować równowagę między tymi aspektami, gdyż nadmierna dbałość o ekologię, może mieć katastrofalne i nieodwracalne skutki dla rybactwa śródlądowego w Dolinie Baryczy.

Literatura

- Arlinghaus R., Mehner T., Cowx I.G. 2002: *Reconciling traditional inland fisheries management and sustainability in industrialized countries, with emphasis on Europe*, Fish and Fisheries, Vol. 3, Issue 4, s. 261-316.
- Dyrektywa 2000/60/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 23.10.2000. Dz.Urz.WE L 327 z 22.12.2000.
- Lokalna Strategia Rozwoju Obszaru Rybackiego Doliny Baryczy na lata 2010-2015, 2010 r.
- Obszary „Natura 2000”, Fundacja Ekorozwoju, obszary.natura2000.pl, dostęp 03.03.2013 r.
- Partnerstwo dla Doliny Baryczy*, Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, www.poryby.umww.pl/legislacja/2-uncategorised/57-partnerstwo-dla-doliny-baryczy, dostęp 03.03.2013 r.
- Radecki W. 1987: *Ochrona prawna obszarów przyrodniczo cennych*, Oddział Akademicki PTTK, Kraków, s. 5.
- Strategia Rozwoju Rybołówstwa na lata 2007-2013, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, s. 136. 2007.
- Turkowski K. 2006: *Rozwój zrównoważony a rybactwo śródlądowe*, [W:] A. Wołos (red.), *Rybactwo, wędkarstwo, ekorozwój*, IRS, Olszyn, s. 12.
- Ustawa Prawo wodne, z dnia 18 lipca 2001 r. art. 6 ust. 2a. Dz.U. 2011.115.1229
- Wykaz obrębów hodowlanych województwa dolnośląskiego ustanowionych w drodze Decyzji Wojewody Dolnośląskiego w latach 2002-2005 i w latach 2006-2010, 2011: Decyzja Marszałka Województwa Dolnośląskiego.

Summary

This paper explores the subject of inland fisheries in the context of its impact on the valuable natural areas on the example of Barycz Valley. The author argues that the fishing industry in the Barycz Valley influences positively on the sphere of economic, social and even environmental, because the contemporary fish industry is not just a recipient of natural resources, but it tries to protect and support the ecosystems to achieve additional benefits. However, the excessive emphasis on environmental protection may paradoxically contribute to degradation this area.

Adres do korespondencji
dr Magdalena Raftowicz-Filipkiewicz, adiunkt
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Instytut Nauk Ekonomicznych i Społecznych
pl. Grunwaldzki 24a
50-363 Wrocław
tel. (71) 320 17 73
e-mail: magdalena.raftowicz-filipkiewicz@up.wroc.pl